

Рахно К. Ю.

*доктор історичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного сектору
етнографічної (антропологічної) керамології
Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному
с. Опішне, Полтавська область, Україна*

ДЕЛЬФІН У ПОКРІВЕЛЬНІЙ КЕРАМІЦІ КИТАЮ

Прикметною рисою традиційної китайської архітектури виступали величезні багатоярусні черепичні дахи з безліччю прикрас та орнаментів. Немовби ширяюча завдяки загнутим догори карнизам, вкрита черепицею покрівля була важливим конструктивним елементом класичної китайської будівлі. Такі дахи зводилися переважно на офіційних установах, храмах та інших релігійних спорудах, на будинках вельмож, наближених до імператора. На гребенях і ребрах дахів китайських будівель завжди можна було побачити вервечку дивних хитромудрих глиняні фігурки, на які китайці покладали не лише декоративні функції, але й обов'язок магічного захисту дому [15, с. 164; 11, с. 40, 100; 4, с. 24]. Вони мали боронити від злих духів, захищати будівлі від вогню та виражати силу й авторитет мешканця [2, с. 35]. Завдяки їхньому розташуванню на верхівці даху ці глиняні фігури можна було побачити здалеку, і, таким чином, вони могли найефективніше охороняти помешкання та робочі місця від будь-яких злих впливів, що переслідували околиці [7, с. 12]. Існує навіть думка, що декоруванню черепичних дахів традиційних будинків у Китаї приділялася така велика увага тому, що воно мало на меті не задоволення естетичних потреб людей, а насамперед відганяння зла і збереження миру та спокою [14, с. 119].

Кількість, порядок і образна система цих фігурок строго регулювалися китайськими релігійними уявленнями. Це були насамперед дракон, птах фенхуан (якого дещо хибно називають «китайським феніксом»), «пес» Фо, тобто лев. До них приєднувались інші міфічні тварини, які часто виявлялися поєднанням дракона і «собаки» Фо. Зі справжніх, тобто існуючих в природі, створінь зустрічались кінь, заєць, короп, жаба, сова, півень, птах коловодник тощо. Серед людиноподібних зображень можна було зустріти вчених, безсмертних, чортів, божеств і воєначальників. Німецький керамолог Едуард Фукс наполягав, що з мешканців моря у ролі дахової фігурки часто

трапляється дельфін (цзі), причому в багатьох варіантах. Зокрема, велику кількість зображень дельфіна можна було бачити на даху дзвіниці Храму вогню в місті Цзінань. Оскільки сонце піднімалося із моря, то в Китаї, як і в різних інших країнах, морські істоти розглядалися в якості подавця сонця, однак особливо цю роль приписували дельфіну. Зображення мають зелене чи жовте забарвлення, або ці кольори поєднуються [4, с. 32].

Застосування міфічних рибоподібних тварин і дельфінів в якості прикраси фронтонів будинків мало місце ще за доби Хань [10, с. 19]. З дельфінами зближують надприродних істот чівей і чівень. На початку XX століття дельфінів, які нагадують зразки давньоримської цивілізації, можна було бачити на гребені даху маленького китайського сільського храму, на боковині якого також знаходилися маленькі фігури людей. Цей звичай мав місце і в Японії, а тамтешні археологи підтверджували, що «міфічна рибина» в якості прикраси даху походить з Китаю і з'явилася в Японії за доби правління китайської династії Хань [9, с. 72]. В Азії набуло поширення зображення дельфіна з обличчям, яке демонструвало захист від нещастя [6, с. 19].

У давніх народів дельфіна вважали символом води і мореплавства [13, с. 65]. Дельфін часто фігурує разом з китайським богом моря [1, с. 244]. У грецькому мистецтві дельфін був символом моря і бога Посейдона. Його також пов'язували з Посейдоном, Афродітою, Купідоном та Горгоною [6, с. 19, 41]. Ця морська тварина, звичайно ж, була символом порятунку [12, с. 352], про що слід пам'ятати у зв'язку з її китайськими зображеннями. В античності, крім випадків спасіння потопаючих людей, розповідали, що Птолемей Сотер, коли його збили з курсу протилежні вітри, був направлений на правильний курс дельфіном. Дельфіни і морські свині супроводжували Посейдона, нереїду Амфітріту та інших морських богів. Казали, що два дельфіни забрали Амфітріту і принесли її до Посейдона. Одним із титулів бога Аполлона був Дельфіній, який він отримав після того, як прийняв форму дельфіна, щоб привести екіпаж корабля до свого храму в Дельфах. Діоніс, коли його полонили тирренські пірати, перетворив екіпаж на дельфінів [1, с. 243]. Дельфін як священна тварина бога Діоніса і як його супутник у морських походах зображений на багатьох античних вазописах. Асоціація дельфіна з морськими богами та його поява на морських краєвидах поширена в античному мистецтві [8, с. 759]. З дельфіном через співзвучність термінів у греків могло асоціюватися материнське лоно [3, с. 174; 5, с. 263]. Пізніша античність представляла дельфінів як знак удачі. Вони мали вести душі до щастя, нести людей на своїх спинах до Щасливих островів. Таким чином, у середні віки та в ранньому християнському мистецтві дельфін став

символом Христа, який мав провести душі водами хрещення. Тому його можна знайти на ранньохристиянських могилах зі словом «φίλανθρωπος», що відповідає його стародавньому характеру, а також новим ідеям. Дельфін часто супроводжує святих у ранніх зображеннях як символ щасливого існування. Проте все ще повідомлялося, що він перевозить людей на своїй спині. Оповідали, що дельфіни винесли на берег мучеників святого Арлана та святого Феодіка. Тіло святого Лукіана з Самосати також було перевезено таким чином, а тіло дельфіна, який ніс його останки, довго було виставлено в храмі [1, с. 244]. Значною мірою дельфін фігурує і в кельтському релігійному мистецтві. Зокрема, він присутній на знаменитому котлі з Гундеструпа (II століття до н. е.), який був знайдений у Північній Європі, але є кельтським виробом. Там дельфін зображений з вершиком. Дельфін також зустрічається на галльських монетах, на скіпетрі кельтського Юпітера з Віллінгем Фен у Кембриджширі, на глиняній табличці з Каерлеона у Монмуті, на шплінті з Гассокса в Сассексі, на мозаїці целли храму в Лідні-Парку, Глостершир, на вівтарі, прикрашеному ним, з Серраубурга в Нортумберленді, пов'язаному з культом джерел [8, с. 756]. На зображенні кельтсько-германської богині-матері з музею Мангайма трон, на якому сиділа богиня, був прикрашений дельфінами [3, с. 171]. В Індостані дельфін пов'язувався з Камою, богом любові, та Варуною, богом моря, про що піде мова далі. В індійському архітектурному мистецтві на нього могли покладатися обов'язки охорони даху і вікон [6, с. 40–41].

Легендарну рибоподібну тварину, звану чівей, зображення якої ще дві тисячі років тому встановлювали на гребенях дахів, деякі китайські керамологи пробують також ототожнити з китом, який здатний бризкати воду фонтаном, тож встановлення його на дахах передбачало, що він може запобігати пожежам та змивати біди. Пізніше часто встановлювався риб'ячий або драконячий хвіст із цим же значенням. На додачу до риби й дракона, на поверхнях дахів вміщувалися образи багатьох інших сприятливих звірів [14, с. 119]. Як і у випадку з античною покрівельною керамікою, тут присутнє звернення до сил первісного моря. Море в міфології багатьох народів розглядалося як протоматерія, місце народження і смерті всього суцього. Це первісна субстанція, звідки, як з материнського лона, з'явилося все суще на землі.

Література:

1. Bassett Fletcher S. *Sea Phantoms, or Legends and Superstitions of the Sea and of Sailors in All Lands and at All Times*. Chicago: Morrill, Higgins & Co., 1892.

2. Chan Charis. *Imperial China*. San Francisco: Chronicle Books, 1992.
3. Eisler Robert. Der Fisch als Sexuelsymbol. *Imago: Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften*. Leipzig-Wien: Hugo Heller & Cie, 1914. III. Band. S. 165–196.
4. Fuchs Eduard. Dachreiter und verwandte chinesische Keramik des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. München: Albert Langen, 1924.
5. Gimbutas Marija. *The Language of the Goddess*. London: Thames and Hudson, 1989.
6. Kohlbrugge Jacob Herman Friedrich. Tier- und Menschenantlitz als Abwehrzauber. Bonn: Kurt Schroeder Verlag, 1926.
7. Lillehoj Elizabeth. *Chinese Ceramics*. Catalog by Illinois State Museum, Springfield. November 13, 1983 – January 15, 1984. Springfield: Printed by the authority of the State of Illinois, 1983.
8. Maringer Johannes. Der Fisch in Kunst und Kult der vor-und frühgeschichtlichen Zeit. *Anthropos*. 1978. Band 73. Heft 5./6. S. 737–766.
9. Münsterberg Oskar. *Chinesische Kunstgeschichte*. Esslingen: Paul Neff Verlag, 1910. Band I. Vorbuddhistische Zeit. Die hohe Kunst.
10. Münsterberg Oskar. *Chinesische Kunstgeschichte*. Esslingen: Paul Neff Verlag, 1912. Band II. Die Baukunst. Das Kunstgewerbe.
11. Osterloh-Gessat Elke. «Dieser Ziegel ist mir lieb und wer ihn stiehlt der ist eir dieb». «*Von erd bin ich gemacht*». *Gestaltete Baukeramik: Ofenwandplättchen und Feierabendziegel*. Karlsruhe: INFO Verlags-gesellschaft, 1990. S. 33–127.
12. Scheftelowitz Isidor. Das Fisch-Symbol im Judentum und Christentum. *Archiv für Religionswissenschaft*. 1911. Vierzehnter Band. S. 1–53, 321–392.
13. Schwenk Konrad. *Die Sinnbilder der alten Völker*. Frankfurt am Main: J. D. Sauerländer's Verlag, 1851.
14. Tan Song. *Craftworks of China*. Beijing: China Intercontinental Press, 2007.
15. Vainker S.J. *Chinese Pottery and Porcelain: From Prehistory to the Present*. London: British Museum Press, 1995.